
Bijlage 2

Van de hand van B. Willemsen ontvingen we een stuk familiegeschiedenis. Omdat er veel raakvlakken zijn tussen de familiegeschiedenis en de geschiedenis van de school vindt u hier een verkorte versie van de historie van meester Willemsen jr. Met hartelijke dank aan de schrijver.

Meester B. Willemsen

Zuid-Afrika

Omdat het Christelijk onderwijs voor de gelijkstelling geen vetpot was en misschien ook de behoefte een nieuwe start te maken deed Bernard Willemsen besluiten om in te gaan op een oproep voor *onderwijzers van de boerenrepubliek Transvaal*. Hij belandde daar in een kleine nederzetting in de omgeving van Johannesburg. Het was wel even wennen: groepjes leerlingen op afgelegen locaties, die gewapend naar school kwamen en die met hun jas ook hun revolver aan de kapstok hingen voor ze in de les kwamen.

Om de grote afstanden daar af te leggen kreeg hij een paard ter beschikking, bovendien om het paard op te zadelen een zwarte knecht, kortweg als Kaffer aangeduid. Men had hem aldus geïnstrueerd: een kaffer dient streng te worden behandeld, desnoods met de zweep, anders wordt hij lui. Als humaan mens kon hij het niet over zijn hart verkrijgen om een medemens zo te behandelen. Het gevolg was, dat als het paard moest worden opgezadeld de Kaffer in de zon bleef liggen en hij het zelf moest doen, maar daar maakte hij verder geen probleem van.

Maar intussen naderde de Boerenoorlog ook Transvaal en in plaats van rustig lesgeven, moest hij voorzien van een geweer een brug bewaken. Waarschijnlijk heeft hij geen schot gelost. Uiteindelijk hebben de Engelsen hem gevangen genomen en geïnterneerd. Korte tijd later werd hij als ongewenste vreemdeling uitgewezen en op de boot naar Europa gezet. Het geld dat hij daar verdiend had, bleef achter. Zo zag zijn familie in Steenderen hem na ruim twee jaar uit Zuid-Afrika terugkeren met "vrijwel geen kleren aan z'n lijf", zoals ze zeiden. Een verzoek aan de Engelse autoriteiten om z'n geld vrij te geven liep op niets uit. Z'n internering en overtocht hadden al te veel geld gekost! Het enige wat hij aan dit avontuur overhield, waren tekeningen, die later bij een brand verloren zijn gegaan, en mooie verhalen, die hij later aan z'n leerlingen heeft verteld.

Voorthuizerstraat

Na zijn terugkeer uit Transvaal kon Bernard Willemsen vrijwel direct weer aan de slag in Bunschoten. Hij trouwde daar en kreeg een zoon Albert, van wie we meer zullen horen. In 1909 vertrok hij naar Putten om onderwijzer te worden aan de Christelijke school aan de Voorthuizerstraat, die nog maar pas bestond en zich te vestigen aan de Koesteeg. Het hoofd van die school was A. Veefkind, die ook directeur was van de Normaalschool Ermelo-Putten, een oplei-dingsschool voor toekomstige onderwijzers. Aangezien aan die Normaalschool iemand nodig was, die rekenkunde kon onderwijzen en wat wiskunde, werd Bernard Willemsen daar docent. Omdat deze lessen in de avonden in Ermelo plaats vonden, wandelde hij 's avonds naar Ermelo, langs Groevenbeek dwars over de heide.

Hoef

In die tijd werkte er op school Hoef een onderwijzeres, die van Rossem heette. Zij leed aan reuma en gaandeweg werd het naar Hoef gaan om les te geven voor haar steeds moeilijker. Het bestuur moest een oplossing zien te vinden, afkeuring was op dat moment nog niet aan de orde. Gelukkig bleek Willemsen bereid om naar Hoef te gaan, hoewel hij tegen de zestig liep, zodat juffrouw van Rossem in het dorp les kon geven. En zo was hij voortaan een bekende verschijning tussen Putten en Hoef, die 's morgens op vaste tijd heen en 's middags terug wandelde. Jonker de Wit, die een van de weinigen was die een auto bezat, reed hem onderweg wel eens voorbij en stopte dan om hem een lift aan te bieden, maar dat weigerde hij beleefd. Van de hoge heren wou hij niet afhankelijk zijn of er dank je wel tegen te hoeven te zeggen en als je gekozen hebt om te lopen, moet je dat ook doen en hij vond het best prettig!

Fiets

Velen hebben zich wel eens afgevraagd, waarom hij niet naar Hoef fietste, maar dat kwam omdat hij dat niet kon. Zijn zoons hadden wel eens op een rustig bospad geprobeerd hem dat te leren, maar dat was geen succes. Na een minder gave landing als gevolg van het rijden over een boomwortel had hij verklaard dat "ie er een schedelbreuk van kreeg", en was hij er mee gestopt. Toch was hij niet onsportief, want in z'n jonge jaren had hij in Amsterdam de bevoegdheid tot het onderwijzen der lichamelijke oefening behaald, die bevoegdheid had destijds lang niet iedere onderwijzer. Blijkbaar was het fietsen er nooit van gekomen.

Inmiddels woonde meester Willemsen aan de Weverstraat, wandelde overdag naar Hoef en vaak 's avonds naar Ermelo om les aan de Normalschool te geven en had twee opgroeiende zoons. Nu was het in die tijd gebruikelijk, dat als een leerling van de Normalschool slaagde voor onderwijzer, dat door de overheid een bepaalde premie aan het personeel werd uitgekeerd. Dus was het om meer dan één reden collegiaal om als docent eigen kinderen naar de Normaal te sturen. De jongste vertoonde op de Normaal weinig studiezin en verliet de opleiding zonder diploma. De oudste Albert Willemsen Bzn deed het daarentegen wel goed.

Meester B. Willemsen

Meester A. Willemsen

Normaalschool

Hoe werd je in die tijd onderwijzer? Eigenlijk heel eenvoudig. Je bleef gewoon op de lagere school, die toen wel acht klassen had, daarna was je oud genoeg om Normaallessen te gaan volgen. Op je lagere school kon je dan kweken, d.w.z. dan was je manusje van alles van de hoofdonderwijzer. Niet bij iedereen ging het zo, er waren er ook die eerst de MULO bezochten en dan de Normaal.

De wandelingen over de heide naar Ermelo en vice versa waren in die tijd helemaal niet vervelend, in tegendeel! Er zwierven nog herders met schaapskudden rond. Op de heide lagen talrijke grafheuvels, de herders groeven daarin en vonden dan vuurstenen pijlpunten en scherven van urnen. Al gauw wisten de jongens, die over de heide zwierven als ze naar de Normaal gingen, die ook te vinden. Op die heide zwierf soms ook een kunstschilder rond. Als Albert en z'n vriend met hem mee mochten, was dat helemaal fantastisch. Hij had naar hun idee pas echt verstand van prehistorische voorwerpen en ze hielpen hem bij het graven in de grafheuvels. Al de voorwerpen die hij vond, verkocht hij weer aan oudheidkundigen in Leiden. Het aldus verdiende geld zette hij dan weer om in schildersartikelen.

Of het ook de invloed van deze man was of die van z'n tekenleraar Kragt uit Nijkerk of beiden was is niet bekend, maar Albert wilde beslist ook schilderen en tekenen. Naast muziek, hij bespeelde op veertienjarige leeftijd al het kerkorgel van de Gereformeerde Kerk, werden schilderen en tekenen z'n grote hobby's. Wat hem weer van pas kwam bij het maken van fraaie bordtekeningen.

Ondanks z'n hobby's en een druk kerkelijk verenigingsleven behaalde Albert in 1924 zijn onderwijsbevoegdheid en was daarmee op achttiende onderwijzer.

meester A. Willemsen

Kwekeling

Maar helaas het was crisistijd en het lukte niet om een baantje te vinden. Dus zien we hem na enkele korte tussenpozen weer terug op de school aan de Voorthuizerstraat. Niet als onderwijzer, maar als kwekeling met akte. Dat was destijds een mooie regeling voor bevoegde onderwijzers zonder baan. Ze deden dan ervaring op, maar omdat ze geen salaris kregen, kostte dat de overheid geen geld. Leerlingen uit die tijd hielden zo iemand gewoon voor een onderwijzer! Sommigen weten nog te vertellen hoe ze met Albert de natuur in gingen na schooltijd en hoe hij dan over planten en dieren vertelde.

Als iemand het van belang had gevonden, dan had Albert Willemsen toen al z'n 12½ jarig jubileum aan de school kunnen vieren, maar niemand zag dat belang en hij zelf zeker niet. Toen gebeurde er toch iets wat de dagelijkse grauwe sleur verbrak.

Juf de Vries

Aan deze school was ook een onderwijzeres verbonden, juffrouw van Rossem, die al jaren aan een reumatische aandoening leed. Haar kwaal was dusdanig verergerd, dat ze met ziekte verlof ging en een mogelijke afkeuring in het verschiet lag. In de ontstane vacature werd een jong meisje van negentien jaar uit Friesland benoemd, zonder enige ervaring! Een wat verwaand meisje uit de stad, modern opgeleid, d.w.z. HBS gevolgd door twee jaar Kweekschool, die min of meer tegen wil en dank deze baan op het platteland had geaccepteerd. Deze gebeurtenis was als een steen die in een stille vijver was geploft. Albert moest wel even wennen aan deze wat eigenwijze modern geklede verschijning!

Juffrouw W.F. de Vries was zeventien, toen ze in 1923 haar HBS-diploma behaalde in haar woonplaats Sneek. Maar het waren toen de beruchte crisisjaren en geld voor een lange, dure vervolgopleiding was er niet. Maar ook aan werk was moeilijk te komen. Toen kwam de directeur van de kweekschool langs om eens te praten. De kweekschool was een mooie nieuwe opleiding. Er was ook een gloednieuw examen ingesteld. Onderwijzeres was een leuk meisjesberoep, ze werkten vaak in lagere klassen met jonge kinderen! Na de HBS kon je in twee jaar voor de klas staan. Vader de Vries zag er wel wat in, ze had zelf liever wat anders gedaan, maar er was weinig keus. Ze koos uit overtuiging voor het Christelijk onderwijs. Van toen af kon ze niet meer naar de kapper, want meisjes, die naar het Christelijk onderwijs wilden, moesten lang haar hebben, anders werden ze niet aangenomen.

Twee jaar later slaagde ze. Ze had nauwelijks haar diploma, of ze stuurde al een aantal sollicitatiebrieven weg in de hoop dat anderen eerst van hun vakantie zouden gaan genieten. Er kwam een reactie uit Putten. Het was weliswaar ver weg, maar je had het niet voor het kiezen in die tijd.

Sollicitatie

Een reis naar Putten was in die tijd een hele onderneming. Van Sneek naar Heer-reenveen met de stoomtram, die bij elke boerderij stopte als het nodig was, zodat de gemiddelde snelheid ongeveer gelijk was aan die van een fietser. In Heer-reenveen de stoomtrein, die toen al een snelheid van 80 km/uur kon halen! In Zwolle twee uur wachten op aansluiting met de stoptrein. Zodat ze 's morgens voor zes uur op weg ging om 's middags proefles te kunnen geven. Toen ze in Putten tegen het middag uur uitstapte, bleek dat je dan nog lang niet in het dorp was. Maar gelukkig reed er een soort open rijtuig, met houten banken en wapperende zeiltjes. Die zeiltjes dienden om de ergste regen en wind buiten te houden. De vrolijke koetsier Tijmen Smienk wist precies uit te leggen, waar ze moest zijn. Het hoofd Veefkind nodigde haar om een hapje mee te eten. Er bleek nog een sollicitante te zijn, een onderwijzeres uit Bodegraven. Die middag moesten beiden een proefles geven met in ieder geval Bijbelse geschiedenis vertellen.

Toen ze de school binnenging, viel haar het grote verschil op met de stadsschool waarop ze gekweekt had. Zoals het grote "speelplein" in twee afdelingen, wat wel een enorme zandbak leek met een hoger en een lager gedeelte. De leerlingen die daar liepen waren voor een groot deel op klompen. Tegen de zijmuur van de school bevond zich een grote zwengelpomp. De leerlingen konden daar drinken of hun handen wassen, wat voor de kleinsten een heel kunststuk was. Het gebouw zelf, dat toen nog niet zo oud was, leek vanwege het hoge dak op een Friese boerderij. Binnen in de gang stonden klompenrekken en er lag verschrikkelijk veel zand. De lokalen met ramen op het zuiden waren hoog.

Aan de voorkant was een hoek afgeschermd met een manshoog zwart scherm, waarachter zich een enorme kachel bevond. De lange zwarte kachelpijp leek wel een eindje langs het plafond te dwalen om dan dwars door het plafond z'n weg naar het dak te zoeken. Het achterste lokaal had ramen die een uitzicht op de toiletten boden, zodat leerlingen die daar te lang verbleven, door tikje op het raam tot de orde konden worden geroepen. Naast de deur zat een ruitvormig raampje, door hetwelk het hoofd van uit de gang zich een beeld kon vormen van de voortgang der lessen.

Aan het einde van die middag deelde de heer Veefkind juffrouw de Vries namens het bestuur mede dat ze voor een half jaar was benoemd ter vervanging van juffrouw van Rossem. Ze wandelde met het tevredene gevoel dat ze een baan had terug naar het station, maar al gaande weg begon ze toch te twijfelen of ze in deze omgeving wel op haar plaats was. Dat gevoel werd zo sterk, dat toen ze bij de schaapskooi was op punt stond om te keren om voor de benoeming te bedanken. Maar de gedachte dat ze dat haar ouders niet kon aandoen, maakte dat ze doorliep. Het was na twaalf uur 's nachts dat ze in Sneek uit de tram stapte, waar haar vader stond te wachten. Juffrouw de Vries kon meteen aan de slag.

Kosthuis

Vervolgens moest woonruimte worden gezocht. In die tijd was het niet zo, dat je ergens een kamer kon huren. Nee, je zocht een kosthuis, waar je min of meer als lid van de familie werd beschouwd, "met huiselijk verkeer" heette dat. De enige privacy bestond dan uit een meestal niet al te ruim bemeten onverwarmde slaapkamer.

Ze vond een kosthuis bij een familie aan de Harderwijkerstraat. Deze familie had de gewoonte om 's avonds om negen uur naar bed te gaan en dan draaide de heer des huizes de hoofdschakelaar van de elektriciteit om. Omdat ze 's avonds vaak nog wel iets te doen had, was dat uiterst onpraktisch. Dus schafte ze zich van haar eerst verdiende geld een peterolielamp aan om 's avonds toch nog wat werk te kunnen doen of wat te lezen. Al gauw vond een ander kosthuis.

Andere wereld

Intussen was het wel even wennen geweest om als negentienjarige voor het eerst volledig van huis te zijn. Het reizen naar huis was duur en tijdrovend, bovendien mocht je als je bij het Christelijk onderwijs was op zondag niet reizen, zodat een weekend naar huis niet kon.

Het werk op school viel mee, de kinderen waren aardig en aanhankelijk. Het hoofd gebruikte haar nog al eens als vraagbaak t.b.v. zijn Normalschool. Verder was er behalve een oudere collega nog een jonge man in een slordig pak met een kronkelig dasje, die alles over kerkorgels, kerkelijke verenigingen, dominees en politiek scheen te weten, die leuk op het bord tekende en aardig met kinderen omging. Hij heette Albert Willemsen en was kwekeling met akte. "Ze moest maar niet te veel op hem letten," vond het hoofd.

De nieuwe juffrouw moest natuurlijk ook op huisbezoek. Dat viel niet altijd mee, want sommige kinderen woonden over het spoor in de buurt van de Vanenburg, anderen ver op het Veenhuizerveld. Al die bezoeken werden te voet afgelegd, omdat een tweedehands fiets te duur was. Immers, het grootste gedeelte van het salaris ging op aan kostgeld. Gelukkig bemiddelde de familie waar ze in de kost was na enige tijd financieel bij de aanschaf van een oude fiets.

In het begin was het Puttens wel eens een probleem. Ze had bijvoorbeeld eerst niet door, dat alle kleine kinderen met 'hie' werden aangeduid, onafhankelijk van het geslacht, en bovendien in dezelfde kleding liepen.

Verder maakte ze kennis met de slechte sociale toestanden op het Veld: vaak grote gezinnen die in hutten woonden! Werk was er vaak niet, moeder had een schraal akkertje waar wat op werd verbouwd, en als het even kon een geit. Eens moest ze naar een gezin waar een kind gestorven was. Het lag in een donker hoekje op een bos stro.

Soms waren er leerlingen betrokken bij dingen waar de politie aan te pas kwam. Dan kwam een politieman op school, die dan een jongetje uit de klas haalde en dan tegen het personeel zei: "U hoort niets en u ziet niets". Even later klonk dan een afschuwelijk gekrijs achter uit de gang, waarna de zaak blijkaar was geregeld.

Gaandeweg begon ze aardig te wennen en het bleek dat ze met al haar problemen en ervaringen uit die begintijd toch aardig terecht kon bij die kwekeling met akte, die Putten goed kende. Zo kwam van het één het ander en ontstond ondanks de waarschuwing van het schoolhoofd een mooie relatie, die paar jaar later tot een verlovning leidde.

Meester Reinders

In de loop der jaren veranderde er wel het een en ander. De oudere collega vertrok en werd vervangen door een jonge onderwijzer, Henk Reinders uit Veessen. Hij had juist de militaire dienst verlaten en dat het eten in de vooroorlogse kazernes goed was, was hem uitstekend aan te zien. Verder bezat hij een opvallende bos rood haar en een stem, die op volle sterkte, lokalen ver te horen was. En dat gebeurde nog al eens, want als de leerlingen niet naar z'n zin werkten, kon hij flink bulderen. Verder was hij voor geen kleintje vervaard, toen juffrouw de Vries tot haar grote ontsteltenis op een dag een vleermuis in haar lokaal ontdekte. Zoals iedereen weet, hebben deze dieren het speciaal op het lange haar van christelijke onderwijzeressen gemunt. Hij schoot onmiddellijk te hulp om gewapend met raamstok en hoed het ondiep naar buiten te werken. Na enkele vergeefse pogingen lukte dat zonder het dier te beschadigen, want meester Reinders was een groot natuurliefhebber.

Meester Koelewijn

Ook kwam er een nieuw hoofd: Jan Koelewijn uit Spakenburg. Een ambitieus man, die voornemens was de wat ingeslapen school tot nieuw leven te wekken. Hij nam, als iets hem niet zinde, geen blad voor de mond en maakte dat op een wijze duidelijk, die hij moest hebben geleerd van de visserlui uit Spakenburg, zoals men meen-de. Wat niet weg nam dat na enig wennen de collegiale verhoudingen op de school goed waren.

De verbale begaafdheid van meester Koelewijn kon, zoals de volgende gebeurtenis aantoont, in bepaalde omstandigheden z'n nut hebben. Juffrouw de Vries had na schooltijd de gewoonte om leerlingen, die niet zo best mee konden, wat bij te helpen. Nu was daar een jongetje bij, dat het helemaal niet leuk vond. Blijkbaar dacht hij, dat hij het in het leven zonder schoolse kennis ook wel zou redden. Omdat het jongetje blijkbaar een goede relatie met z'n opa had, kondigde hij op een bepaald moment aan, dat de maat vol was en opa de juf wel eens zou spreken. Nu wist juf wel wie die opa was. Die had een slechte reputatie en had zelfs een aantal jaren gevangenisstraf achter de rug.

De volgende dag kondigde het jongetje kort aan, dat opa die middag de school zou bezoeken. Juffrouw de Vries was nu toch wel ongerust en besprak het geval met meester Koelewijn, die zei: "Ik hou wel een oogje in het zeil en ik vang hem wel op als hij komt". Inderdaad, die middag, kort na het einde van de lessen verscheen opa. Het jongetje volgde op enige afstand. Koelewijn ving hem op bij de ingang en vroeg wat hij wenste. De anderen luisterden achter de deuren van hun lokalen. Opa deelde mee, dat hij juffrouw de Vries een paar dingen zeer indringend wenste duidelijk te maken. Dit was de eerste en laatste bijdrage aan het gesprek door opa. Verder hoorde men alleen nog het aanzwellend stemgeluid van de heer Koelewijn, die uiteen zette, wat hij dacht van de nakomelingschap van betreffende opa en wat over opa in het bijzonder. De tirade werd besloten met 'scheer je weg'. Even later zagen ze opa wat gebogen het schoolplein af sjokken, met het jongetje in z'n kielzog.

Meester Koelewijn

Verkering

Intussen was Albert Willemsen druk aan het solliciteren, maar dat leverde alleen maar zo nu en dan wat op en zeker geen vaste baan. Om z'n kansen wat te verbeteren, besloot hij om voor de hoofdakte te gaan studeren. In die tijd was dat een zowat onmogelijke opgave. Immers een onderwijzer met hoofdakte was duurder dan één zonder! Voor de school maakte dat niets uit, maar voor de overheid wel, omdat de salarissen nog regelrecht door de overheid betaald werden. Een schriftelijke cursus bleek niet tot het beoogde doel te leiden. Gelukkig werd in Harderwijk een mondelinge cursus gecreëerd aan het Christelijk Lyceum, die in twee jaar opleidde voor de zo fel begeerde akte. Albert Willemsen behaalde als één van de weinigen de hoofdakte, waarna de cursus weldra werd opgeheven.

Na zeven jaar verloofd te zijn, bedachten ze een plan. Minister president Colijn had namelijk bekend gemaakt, dat het goed zou zijn als vrouwen zoveel mogelijk hun baan op zouden geven, dan zouden vele mannen aan het werk kunnen, zodat de hoge werkloosheid zou afnemen. Als juffrouw de Vries nu eens haar baan zou opgeven, dan kon ze worden vervangen door Albert Willemsen en dan konden ze trouwen. Het bestuur en het hoofd Koelewijn hadden geen bezwaar. Toch kon het zomaar niet, want het zou kunnen, dat een wachtgelder eerst in aanmerking zou moeten komen. Dus moest een speciaal verzoekschrift aan de minister van onderwijs worden gericht. Dat deden ze natuurlijk en het werd ingewilligd. Met enige moeite konden ze een bovenverdieping huren. Zo wisselden ze augustus 1934 van baan en trouwden diezelfde maand, omdat het vakantie was!

Bezetting

Op 31 augustus 1939 werd de laatste keer Koninginnedag voor de oorlog gevierd, maar helemaal van harte zal het niet geweest zijn. De mobilisatie was een feit en de Duitsers vielen Polen binnen meteen gevolgd door oorlogsverklaringen van Engeland en Frankrijk.

Het echtpaar Willemsen-de Vries had intussen een zoontje.

Nederland kon nog hopen op neutraliteit, tot vrijdag 10 mei. School werd er die dag niet gehouden. Putten moest evacués uit de waterlinie opvangen, d.w.z. Nijkerkerveners die bij de mensen ingekwartierd werden, omdat de Gelderse Vallei onder water werd gezet.

Zodra Nederland gecapituleerd had, begonnen de scholen weer zo gauw mogelijk. In het dorp verschenen Duitse soldaten, die hier en daar werden ingekwartierd. Op de school ging alles weer z'n normale gang afgezien van de ariërverklaring, die wel discussies losmaakte, maar die toch werd getekend.

Toch dreigden er op een bepaald moment problemen. Er woonde in Putten een vrouw die met een Duitser was getrouwd. Het was een beetje een asociaal gezin. De man was, omdat hij Duitser was, opgeroepen voor militaire dienst. Ze hadden een zoon en een dochter op school. De zoon was een langzame, wat dikke jongen die nog al eens gepest werd. Het was niet duidelijk of dat een gevolg van z'n gedrag was, dan wel van z'n Duitser zijn. Kortom hij ging elke morgen weer getrouwelijk in de punaises zitten, die voor hem klaargelegd werden. Op zekere dag verscheen een Duitse officier op school, die op hoge toon de heer Koelewijn te spreken vroeg en de school van 'deutsch-feindlich' gedrag beschuldigde. Koelewijn legde hem uit dat de zaak toch wel wat anders lag.

In de gang hingen in die tijd wandplaten met voorstellingen uit het toenmalige Nederlands-Indië. De Duitser keek er naar en toen, een in die tijd bekend liedje citerend, zei hij: das war einmal, das kommt nie wieder. Waarop Koelewijn vinnig reageerde: das komt bald wieder! Blijkbaar kon hij dat toch wel waarderen, want toen hij de school verliet, zei hij, op de zaak terugkomend waarvoor hij gekomen was: als ik zo'n vrouw had, zat ik ook liever aan het front!

Armoë

Van regelmatig schoolhouden was in het laatste schooljaar nauwelijks sprake. Voor de leerlingen en personeel werd het steeds riskanter om naar school te gaan in verband met luchtaanvallen, regelmatig huilden de sirenes en zag je hoog in de lucht de luchtafweergranaten ontploffen. De school kon niet meer worden verwarmd en ook de elektriciteit was uitgevallen. Iedereen was bezig met overleven en vooral voedsel werd een steeds nijpender probleem. De prijzen van allerlei dagelijkse artikelen stegen tot duizelingwekkende hoogte. Salarissen bleven op vooroorlogs peil en waren volslagen ontoereikend om eten aan te schaffen voor zover geld nog enige waarde had, want alles werd betaald in natura in goederen en diensten. Op een dag, toen er nog school werd gehouden, was de nood zo hoog gestegen, dat de meester aan de kinderen vroeg of ze thuis aan hun ouders wilden vragen, of iemand de meester aan wat aardappels kon helpen. Maar er was niemand. Een jongetje verwoordde het zo: 'Meester, as het kos dan kos 't, maar 't kos niet'. Gelukkig waren er ook mensen waar je wel altijd kon aankloppen als ze wat hadden, mensen die zelf ook geen overvloed hadden. Toen de bevrijding gekomen was, had moeder nog maar zestig procent van haar normale gewicht.

Naar school

In april 1943 werd ik door moeder, zoals alle andere kleine jongetjes en meisjes naar school gebracht. Ik was toen ongeveer zes en een half jaar oud en nog niet bedorven door crèche of kleuterschool. Mijn moeder vond het van belang om mij zelf weg te brengen, want mijn vader die zelf meester aan de school was, had mij ook mee kunnen nemen. Maar zij beseftte terdege, dat het voor mij een hele grote emotionele stap was om mijn vrijheid op te geven. Thuis had ik al nooit blijken van grote leergierigheid gegeven, maar nu moest het gaan gebeuren.

We kwamen binnen in een klein bijgebouwtje met veel ramen aan het einde van een groot schoolplein. Achterin stond een grote kachel en het was er laaiend heet, wat mij des te meer opviel, omdat mijn moeder mij nogal dik had aangekleed, omdat ze dacht dat het er vast wel koud zou zijn met al die ramen.

We werden ontvangen door juffrouw Hoek, een jonge onderwijzeres met sproeten en bruinig haar met een knot in haar nek. Ze zei van alle kinderen, dat ze lief waren en zette ze in een bankje. Toen hoorde ik zeggen: "Dat is een lief jongetje, ga daar maar naast zitten". Dat was Henkie van de melkboer door z'n moeder naast mij gezet werd. We hebben elkaar daarna nog vele jaren gezelschap gehouden. Moeder stond achter in het lokaal en probeerde met kritische blik het pedagogisch-didactisch klimaat in te schatten. Ze was immers tot voor enkele jaren zelf als onderwijzeres aan de school verbonden geweest. Om twaalf uur was de morgen voorbij en dromden we naar buiten, waarbij uit de broekspijp van een van de jongetjes iets viel, wat hij eigenlijk voor thuis had moeten bewaren, maar wat door de hoge nood hem toch was ontkomen. Pa wachtte me op en zo gingen we samen naar huis om warm te eten. Om half twee moesten we dan weer op school zijn. Om half vier zat de schooldag erop.

De eerste klas

Van die eerste klas herinner ik me maar enkele dingen, zoals dat we een pastelkleurig kaartje kregen met een letter erop, elke keer als we een nieuwe leerden. Dat die letters op bord werden geschreven en dat dan een jongetje of meisje voor het bord moest komen en dan met een stok tweemaal zolang als hij zelf, zo'n letter aan moest wijzen en zeggen. Bij elke letter knalde die onhandige stok op het bord.

Ook leerden we schrijven in een schrift met precies vierkante hokjes, waar precies één letter in paste, daarom heette het blokschrift, zei de juffrouw. Later leerden we meerdere letters naast elkaar te schrijven, die moesten we die verbinden met 'haaltjes', dat was verbonden blokschrift volgens de juffrouw.

Rekenen ging tot en met tien. Dat deed je gewoon met je vingers. Tekenen leerden we ook. De juffrouw tekende bepaalde lijnen op bord en als je die ook zo tekende in je schrift en wat gomde, moest vanzelf een meisje in een regencapje te voorschijn komen, wat lang niet iedereen lukte.

Met kerst plakten we lantarentjes van groen of rood doorzichtig papier, waar een kaarsje in kon, een paar gingen in de fik. Dat was reuze leuk.

Als we ergens mee klaar waren moesten we netjes gaan zitten, d.w.z. met de armen over elkaar op de rug. Daar kreeg je een rechte rug van, vond de juffrouw.

Bij vader in de klas

Toen kwam ik bij m'n vader te zitten. Hij kon prachtig vertellen. Je zag als het ware de Israëlieten door het woestijnzand sloffen. We leerden nieuwe dingen als aardrijkskunde. We begonnen met Gelderland. De kaart zag er uit of er koffie op was gemorst, zei de meester, maar dat stelde de heuvels van de Veluwe voor. Ook maakten we kennis met breuken. Daar had mijn vader een speciaal apparaat voor gemaakt met fel gekleurde schijven die in stukken waren verdeeld.

Toch was het niet altijd even leuk, want ik had toch een soort voorbeeldfunctie. Op zekere dag had ik voor schooltijd iets af moeten maken, maar ik had dat vertikt. Dus werd ik op het moment dat iedereen zat, naar voren geroepen en uitgebreid over de knie gelegd. Hierna volgden als gewoonlijk het gebed, het zingen van enkele psalmen en de bijbelvertelling.

Bij meester Reinders

Door oorlogsomstandigheden hadden we veel lesuitval en heb ik maar kort les van mijn vader gehad. Omdat ik bij mijn vader in een wat bijzondere positie verkeerde, vond ik het prettig, dat ik naar meester Reinders kon. Omdat mijn staat van dienst wat gedrag en vlijt betref goed was, alsook mijn leerprestaties, hoefde ik hem niet te vrezen, meende ik. Want het was bekend, dat meester Reinders het advies dat men wel op doktersdrankjes aantreft n.l. : voor gebruik goed schudden, ook wel eens op leerlingen, waar niet genoeg uitkwam, toepaste. Ook kon hij zeer stevig aan de oren trekken van diegenen, die niet bij de les waren. Verder kon hij mooi vertellen over de natuur en geschiedenis over Bataven in beestenvellen, die de Rijn afzakten en toen hun vrouwen verdoebelden. Ik heb maar een keer ongenoegen met hem gehad. Dat was toen ik krijtjes mocht uitdelen bij een tekenles en een medeleerling vast een groen krijtje gaf voor de bomen, omdat blauw voor de lucht er niet meer was en deze jongen vervolgens de lucht groen kleurde.

De woensdagmiddag had een speciale bestemming. De meisjes hadden dan nuttige handwerken, d.w.z. ze leerden dan sokken stoppen, breien en andere nuttige dingen op dat gebied, die in hun verdere leven goed van pas zouden komen. De jongens rekenden dan de hele middag, want die moesten dat weer wat beter kunnen. Er verschenen dan vermenigvuldigingen in vijf of meer cijfers op het bord, waarvan de uitkomst dan weer door een dergelijk getal moest worden gedeeld, zonder dat er een rest overbleef.

Omdat we 's woensdagmiddags dus altijd school hadden, waren we gelukkig op zaterdag altijd vrij! Soms waren er ook weleens bijzondere dingen, zoals Koninginnedag, met leverworst happen, zaklopen en andere Oudhollandse spelen. Ook verscheen ooit een echte zwarte Surinamer, die over Suriname vertelde en wat het meeste indruk maakte was, dat hij holde door de klas met een emmer water op zijn hoofd!

We hadden ook een keer film, die werd vertoond in een klein benauwd zaaltje op de Pol, waar we in groepen heen gedreven werden. De operateur was een plaatselijke kaashandelaar, die van film een hobby had gemaakt. Het waren nog stomme films, die soms humoristisch, dan weer serieuzer waren. Ik herinner mij nog een mooi groen weidelandschap, waarin een rood bont kalfje rondartelde. Plotseling zei de operateur, die nogal gevoel voor humor had: "Kijk eens jongens, daar heb je meester Reinders". De meester zag er de humor niet van, de leerlingen wel.

Meester Van Dijk

Zonder verdere vermeldenswaardigheden kwam ik bij meester van Dijk terecht in de hoogste klas. Daar ging het weer heel anders toe. Hij was namelijk een groot voorstander van corveediensten. Elke morgen ging na het gebed een veegploeg van twee leerlingen de gang schoonvegen. Daar nam je ruim de tijd voor en je ramde dan flink tegen de deuren van de andere lokalen. Ook bladvegen op het plein in het najaar was tijdens de les een geliefde bezigheid.

Op zekere dag ontdekte meester van Dijk, dat het interieur van de toiletten voorzien was van in de verf gekraste opschriften, die nu misschien heel gewoon, maar toen niet acceptabel waren. Hij organiseerde toen een aantal verfrabbers en toen waren er ook krabploegen.

Verder werd het leven steeds drukker. We kregen om te beginnen twee keer in de week Franse les na schooltijd, waarvoor we een kwartje meebrachten. Eerst ging de meester theedrinken en daarna hadden we een uurtje les. Diegenen die naar het lyceum wilden kregen op de overige middagen extra opleiding, bestaande uit ontleding, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde, om het toelatingsexamen te kunnen afleggen. Na dat examen dachten we, dat we eigenlijk vrij waren, maar meester van Dijk dacht daar anders over. We waren leerplichtig en zaten in de zevende klas. Dat we dan best wel eens vervelend deden, laat zich denken, zodat de meester zich wel eens genoodzaakt zag zijn beruchte oorvijs met het absentencahier uit te delen.

Slot

Van zo'n lagere schooltijd herinner je de bijzondere dingen, de rariteiten, niet het dagelijkse onderwijs, wat ook gebeurde. Wat men er later ook van moge zeggen, er werd toen ook goed onderwijs gegeven, door vaak bevoegen mensen.

Tegenwoordig is het onderwijs vaak anders en zeker leuker. Toch heb ik aan mijn schoolperiode nooit slechte gevoelens overgehouden.